

SZALISZNYÓ LILLA

Legyen-e az ember drámairó

A Tigris és hiéna színházi előtörténetének kontextusai *

Petőfi Sándor publicisztikai írásai nem tartoznak az életmű kiemelt, meghatározónak tartott darabjai közé, noha a költő a sajtóműfajokat illetően is változatos gyakorlatot folytatott. Írt például felszólalásokat, színikritikákat, röpiratokat, nyilatkozatokat, haditudósításokat és nyílt leveleket. A különböző időszaki kiadványok között megoszló írások időben is szóródást mutatnak, Petőfi az elsőt nem sokkal nyilvánosság elé lépése után, 1843 júniusában jelentette meg. Ilyesfajta sajtójelenléte azonban 1848 előtt nem volt gyakori és rendszeres, sokszor csak a körülmények, szerzői önérzete, a személye körüli vitás vagy általa vitásnak vélt helyzetek készítették megszólalásra. Az összesen harminc szövegből álló korpusznak legalább a fele az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc eseményeivel, valamint konfliktusos katonai pályafutásával kapcsolatos. A korábbiak irodalom- és színháztörténeti vonatkozásúak, egy részük segédszerkesztői munkája során keletkezett. A kutatók általában csak más szövegek kontextusában, forrásként hivatkoznak rájuk, tudtommal még sem a jelentősebbnek tartott színikritikákról, sem a különféle felszólalásokról, vitacikkekről nem születtek önálló tanulmányok. Peremhelyzetükre, másodlagos szerepükre a kritikai kiadás sajtó alá rendezői is ráerősítettek: önálló kötet helyett besorolták őket az útirajzok, naplójegyzetek és egyéb prózai írások közé. Az összkiadás ötödik, Petőfi Sándor *Vegyes művei* című kötetében kaptak helyet, ahol együvé tartozásukat elfedve a kiadvány valamennyi szövege tagolatlanul, kronologikus rendben követi egymást.¹ A szerkesztők a magyarázó jegyzetek megírásakor eltérő súlyozással éltek, a publicisztikai írásoknál általában csak a legszükségesebb adatokat közölték (megjelenés helye, ideje), háttértörténetük vonatkozásait jórészt felfejtlenül hagyták. Kontextualizálásukat nehezíti, hogy az 1840-es években megjelenő lapok átfogó, szisztematikus feldolgozása még nem történt meg, a szövegek sajtótörténeti helyére, jelentőségére nincs rálátásunk.

Ehhez a szövegcsoporthoz tartozik a *Legyen az ember drámairó!* című, 1846. április 9-én megjelent polemikus írás, amelyben a költő a Nemzeti Színház műsorösszeállítási

* A tanulmány a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

¹ PETŐFI Sándor *Vegyes művei: Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások*, kiad. V. NYILASSY Vilma, KISS József, Bp., Akadémiai, 1956 (Petőfi Sándor Összes Művei, 5). Kiss a húsz évvel későbbi, általa sajtó alá rendezett népszerű kiadásban már műfaji csoportokra bontotta a publicisztikai írásokat: *Nyílt levelek és Hírlapi cikkek, színbírálatok, röpiratok*. Vö. PETŐFI Sándor *Prózai művei* 2, kiad. KISS József, Bp., Szépirodalmi, 1976. Az első kritikai igényűnek tartott kiadás sajtó alá rendezője, Havas Adolf, a publicisztikai írásokat a levelekkel és a vegyes művekkel együtt közölte. Vö. PETŐFI Sándor *Vegyes művei III. Hírlapi cikkek, levelezés, vegyesek, függelékül: Szendrey Júlia naplója és levelei*, kiad. HAVAS Adolf, Bp., Athenaeum (Petőfi Sándor Összes Művei, 6), 1896.

gyakorlatát bírálva azt taglalja, hogy milyen sérelmek miatt döntött drámája, a *Tigris és hiéna* visszavételéről. Szerzői önértetének megsértése miatt már máskor is szót emelt: 1843-ban és 1845-ben az ellen tiltakozott, hogy a szerkesztők visszaéltek a Petőfi névvel. A *Garay garaboncsázkodása* című szövegben azt nehezményezte, hogy Garay János, a *Regélő Pesti Divatlap* szerkesztője kérése ellenére nem a választott álnéven (Andor diák), hanem Petőfi néven jelentette meg verseit. A pápai képzőtársulathoz intézett „köszönőlevelben” pedig az azon való felháborodását hozta nyilvánosságra, hogy Szeberényi Lajos, diákkori barátja a helyi kiadású *Tavaszi* című zsebkönyvben közölte Pápán írt zsengeit, ráadásul a *Petőfi Sándor* névvel.² De a Nemzeti Színház elleni felszólalásnak nem csak a Petőfi-életművön belül jelölhető ki a helye: tágabb kontextusban azoknak az írásoknak a sorába illeszthető, amelyeknek a szerzői szintén az intézményt támadták. Ilyenekkel a színház megnyitásától, 1837-től kezdve találkozunk, a legtöbb kifogás és vita a műsorpolitikát érintette, de születtek felszólalások a színészek fizetésével, az új tagok felvételével, a drámabírálo bizottság döntéseivel vagy közvetlenül az igazgatóság munkájával kapcsolatban is.³ A kezdeményezők időnként maguk a drámaírók voltak, akiket a műsorpolitika finánciális következményei a honorálási rendszer bevezetésével egyre érzékenyebben érintettek.

A *Legyen az ember drámairó!* című írás ez utóbbi esetnek a tipikus példája, noha ebből a szempontból még nem vizsgálták. Értelmezését a különféle irodalomtörténeti narratívákban mindig a sértett félként fellépő Petőfi nézőpontjából indították, a benne foglaltakat pedig a *Tigris és hiéna* színházi előéletének rekonstruálásakor tényként kezelték. A költő azonban olyasmiket is állít a Nemzeti Színház műsor-összeállítási gyakorlatáról, amikről pontos, tényszerű tudása csak azoknak a vezető beosztású munkatársaknak lehetett, akik az intézmény belső működését irányították. De nemcsak ez vethet fel kételyeket abban a tekintetben, hogy lehet-e a szövegre kellő kritika nélkül (perdöntő) forrásként tekinteni, hanem Endrődi Sándornak és Kiss Józsefnek az azzal kapcsolatos gyűjtése is, hogy a darabot megírásától kezdve komoly sajtóvisszhang övezte, és nem maga Petőfi hánytorgatta fel először nyilvánosan a tervezett bemutató körüli (vélt) méltatlanságokat.⁴ Tanulmányomban ezeket is figyelembe véve azt szeretném bemutatni, hogy mi történik, ha a felszólalást színháztörténeti kontextusba

² A *Garay garaboncsázkodása* 1843. június 15-én jelent meg az *Athenaeumban* Bajza József szerkesztői változtatásaival és az általa adott címen: *Írói jogtapodás a Regélőben*. A *Köszönet a pápai képző-társulathoz* című nyilatkozatot a *Pesti Divatlap* közölte 1845. január 16-án. PETŐFI Vegyes művei. *Útirajzok...*, i. m., 7, 11, 193–194, 196–197.

³ Ezek közül egyedül az 1837–1844 közötti évek műsorpolitikai vitáival, az úgynevezett operaháborúval kapcsolatos cikkeket gyűjtötték össze és értelmezték behatóbban. Vö. KERÉNYI Ferenc, *Az operaháború: Egy színháztörténeti jelenség komplex leírása*, Színháztudományi Szemle, (1)1978, 1. sz., 107–142. – Egressy Gábor *válogatott cikkei /1838–1848/*, kiad. KERÉNYI Ferenc, Bp., Magyar Színházi Intézet, 1980, 26–27, 181–186. – *Tollharcok: Irodalmi és színházi viták 1830–1847*, kiad. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1981.

⁴ *Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849*, egykoru nyomtatványok másaival összeáll. ENDRŐDI Sándor, Bp., Kunossy, Szilágyi és Társa, 1911, 165, 184. – *Petőfi-adattár*, kiad. Kiss József, I, Bp., Akadémiai, 1987, 60, 62–63, 65, 74–75.

ágyazzuk, és a Nemzeti Színház belső működésével, üzemmenetével kapcsolatos egykorú kéziratok forrásokkal szembesítjük.

Keletkezés és megjelenés

A *Legyen az ember drámairó!* keletkezését kizárólag a *Tigris és hiéna* körüli sérelmekhez és a Petőfi által meghíúsított bemutatóhoz szokták kötni. A nyílt támadás hátterében azonban ott lehetett az is, hogy a költő rövid időn belül másodszer érezte úgy: a Nemzeti Színház semmibe veszi az igyekezetét. Szűk egy évvel korábban az intézmény dráma-bíráló bizottsága okozott neki csalódást, 1845 nyarán ugyanis a bírálók egyhangúlag utasították el *Zöld Marci* című népszínművének színpadra állítását.⁵ Ilyen fokú egyetértés esetén biztosra vehetjük, hogy az írókból és színészekből álló vegyes bizottság nagyon gyengének találta a darabot, arra sem láttak esélyt, hogy némi átdolgozással javítani lehetne a színpadképességén.⁶ Ezt Petőfi a bizottság zárt körű üléséről készült jegyzőkönyv ismerete nélkül is tudhatta, hiszen baráti, ismerősi körében voltak olyan szerzők, akik előzetesen ugyan bemutathatónak ítélték a darabját, de átdolgozásra visszaadták.⁷ Kerényi Ferenc a *Zöld Marci* kéziratának megsemmisítését a költő hirtelen felindulásának tudta be,⁸ ám a radikális gesztushoz az is hozzájárulhatott, hogy Petőfi a mű megírásakor kifejezetten figyelt az aktuális színházi keresletre, az elsők között kísérletezett a Szigligeti Ede által 1843-ban megalapozott és gyorsan sikeressé vált új színpadi műfajjal, a népszínművel.

Szigligeti a *Szökött katoná* iránti hatalmas érdeklődésen felbátorodva egymás után írta a népszínműveket, 1845 nyaráig bemutatták tőle a *Két pisztolyt* (1844. március 9.), a *Zsidót* (1844. július 27.) és a *Rabot* (1845. június 2.). A *Zöld Marci* megírása előtt még két másik szerző népszínművét állították színpadra: Ney Ferenc től a *Kalandort* (1844. február 24.) és Balog Istvántól a *Mátyás diákokot* (1844. június 29.). De a dráma-bírálok a Petőfi-darab elutasítása utáni hónapokban is sorra engedték át a népszínműveket a rostan, 1845. augusztus 11-én előadták Haray Viktortól a *Szökött színész és katonát*, 1845. november 22-én Kovács Páltól az *Obsitost*, 1846. április 18-án pedig Jókai Mórtól

⁵ PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, *A dráma-bíráló bizottság (Első közlemény)*, ItK, (49)1939, 1. sz., 12.

⁶ A bírálók a darabok véleményezésekor gyakorlatias elvet érvényesítettek, az elbírálás fő szempontjaként a színi hatást jelölték meg. A dráma-bíráló bizottság működéséről lásd: SZALISZNYÓ Lilla, „*Mint színi hatást nem ígérő, visszautasított*”: A Nemzeti Színház dráma-bíráló bizottsága az 1840-es évek második felében = *Új eredmények a színház- és drámatörténeti kutatásban (17–19. század): Tanulmányok a dráma- és színháztörténet köréből*, szerk. FARKAS Anett, KÖRÖMI Gabriella, Eger, Líceum, 2022, 253–268.

⁷ 1844 és 1846 között visszaadták például átdolgozásra Czakó Zsigmondtól a *Kalmár és tengerészt*, Vahot Imrétől a *Találkozás az Orczy kertben* című vígjátékot, Garay Jánostól a *Czilley Borbálát*, Kovács Páltól a *Nyomor iskoláját*, valamint Obernyik Károlytól az *elsősziülöttet*. Jókai Mórnak a *Két gyám* esetében az utolsó három felvonást teljesen át kellett dolgoznia a színpadra állítás érdekében. Lásd: PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, *i. m.*, 12.

⁸ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2008, 189.

a *Két gyámot*.⁹ Szigligeti darabjainak sikerét ugyan egyiknek sem sikerült megközelítenie (Jókai és Ney műve mindössze egyszer került színpadra),¹⁰ de maga a tény, hogy színi hatás tekintetében mindet jobbnak ítélték a *Zöld Marcinál*, még akkor is sérthette Petőfi önérzetét, amikor a *Tigris és hiéna* kapcsán támadta a Nemzeti Színházat.

Másodszorra egy egészen más típusú, irodalmi szempontból magasabb presztízsű színpadi műfajjal, a történeti drámával próbálkozott. A *Tigris és hiéna* színházi előtörténete jól indult, a Bajza József, Bartha János, Czuczor Gergely, Egressy Gábor, Komlóssy Ferenc, Kuthy Lajos, Vörösmarty Mihály összetételű bizottság 1846. január 7-én tartott ülésén „néemly keményebb kifejezések szelidítésének ajánlása mellett” a darabot egyhangúlag előadásra ajánlotta.¹¹ Az egykorú sajtó a benyújtás pillanatától kezdve nyomon követte az útját, 1846 januárja és áprilisa között többször is hírt adtak róla. A *Pesti Hirlap* január 4-én, a *Pesti Divatlap* pedig január 8-án arról tudósított, hogy a mű „e napokban kerülend a színházi választmány vizsgálata alá”.¹² Ezt követően a *Budapesti Híradó* január 11-én, a *Pesti Divatlap* és a *Jelenkor* január 15-én, a *Pesti Hirlap* pedig január 18-án tudatta olvasóival, hogy a drámát a Nemzeti Színház dramabíráló bizottsága előadásra ajánlotta.¹³ Majd április elején következtek azok a hírek, amelyek Petőfi döntését helyeselve a darab visszavételét tudatták. Először, április 2-án a *Pesti Divatlap* jelentkezett:

(Petőfi „Tigris és hiéna” című dramája) a héten vala adandó; de miután [a] szerző megtudá, hogy művét bérletfolyamban akarják adni: visszavette kéziratát. – Jól tette. – Mert ha még a külföldi új darabokat is bérletszűnésben adják, mi jognál fogva tehetik az ellenkezőt eredeti darabjainkkal, miután az új műnek első előadása bérletfolyamban, az írókra nézve mind szellemileg mint anyagilag káros.¹⁴

Az *Életképek* április 4-én jelentette be, hogy „Petőfy »Tigris és Hiena« című eredeti drámáját méltatlankodás miatt visszavette”,¹⁵ a *Budapesti Híradó* pedig április 5-én kommentálta a történeteket:

[Petőfi] Tigris és hiéna című drámáját visszavette, mivel csak bérletfolyamban akarják előadni, hogy szerzője valamiképp meg ne gazdagodjék! Minden idegen zongorarontó és hegedűkoptató bérszűnetet kap nemzeti színházunktól, a hazai író ellenben az ajtó mögött is meghúzhatja magát, ámbár csupán néhány hazai írónak köszönheti

⁹ A Nemzeti Színház műsora 1837. VIII. 22-től 1941. VI. 21-ig, összeáll. HAJDU Algernon László, előszó HARASZTI Emil, Bp., 1944, I, 59–63, 65–67, 69.

¹⁰ Uo., 60, 69.

¹¹ PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, i. m., 12.

¹² Pesti Hirlap, 1846/601, 11. – Pesti Divatlap, 1846/2, borítólapp.

¹³ Budapesti Híradó, 1846/317, 27. – Pesti Divatlap, 1846/3, borítólapp. – Jelenkor, 1846/4, 22. – Pesti Hirlap, 1846/609, 41.

¹⁴ Pesti Divatlap, 1846/14, 278. [Kiem. tölem: Sz. L.] E tudósítás nyomán a hírt megjelentették a pesti német nyelvű lapok is, a *Der Ungar* április 4-én, a *Pester Zeitung* pedig április 7-én. Vö. *Petőfi-adattár*, 74.

¹⁵ *Életképek*, 1846/14, 448.

a színház, hogy némelly tagja most már csak lóhátról beszélnek le a szegény ember fiához!¹⁶

Amikor Petőfi a *Pesti Divatlap* április 9-én megjelent számának hátsó borítóján összefoglalta sérelmeit, már előkészített sajtóterepen mozgott:

Szombaton, április 4-kén kellett volna „Tigris és hiéna” című drámámnak adatnia; de nem került szinpadra, mert előtte néhány nappal visszavettem. Valamelly színházi jó emberem most ezt a hirt terjesztgeti, hogy ők szólítottak föl engem barátságosan darabom visszavételére, minthogy azt a megbukástól féltették. – Hazugság, alávaló hazugság! – Lehet, hogy megbuknék művem, ha adnák; de azért vissza nem vettem volna, mert fájdalom, olly körülményekben vagyok, hogy egy pár száz forint jövedelemért eltűrném művem bukását. Méltánytalanságot azonban nem egy pár száz forintért, de egy pár ezerért sem tűnök senki fiától, tudják meg az urak. Azt pedig mindenki el fogja ismerni, hogy méltány[ta]lanság drámámat bérletfolyamban adni (mint azt akarták), miután az eredeti, sőt a fordított színműveket is először rendesen bérletszűnésben adják. – Ha várakoznám, később talán bérletszűnésben került volna elő darabom? – Hiszen már eleget várakoztam! – Rajtam volt a sor még vásár előtt; de Szigligetinek is volt kész darabja, s vásárra ezt vették elő, noha ezt a választmány az enyém után fogadta el. – Ha mindezek megegyeznek a színházi igazsággal: az enyémmel ugyan nem! S ezentul rajta leszek, hogy minél messzebb kerüljem azon intézetet, hol egy pár kegyenczen kívül, kutyába sem veszik azokat, kik egész életüket a hazának áldozandók, s hol csak a vagabundus virtuózok becsültetnek. Magamat ajánlom!¹⁷

¹⁶ Budapesti Híradó, 1846/365, 227. [Kiem. tölem: Sz. L.] Április 9-én lehozta a hírt a Pozsonyban megjelenő német nyelvű lap, a *Pannonia*, majd május 7-én a magyarországi német lapok nyomán a Lipcsében megjelenő *Charivari* is. Vö. *Petőfi-adattár*, 75, 84.

¹⁷ *Pesti Divatlap*, 1846/15, hátsó borítólap, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára, LL. 11. A cikket az első megjelenési helyének megfelelően közlöm. A kritikai kiadás sajtó alá rendezői némileg modernizálták a szöveget. Vö. *Petőfi Vegyes művei: Útirajzok...*, i. m., 36. Két korai közlő (Váczy János és Baróti Lajos) pedig szócsereket is végzett (ezt helyett azt, illetve Baróti valamelly helyett valamennyit írt). Vö. *Vasárnapi Ujság*, 1886/47, 759. – *Petőfi újabb reliquiái 1838–1849*, gyűjtötte BARÓTI Lajos, Bp., Franklin Társulat, 1887, 62–63.

A Pesti Divatlap 1846. április 9-én megjelent számának borítója¹⁸

A lapok lényegében a szájába adták a vádakát (például a zeneművészek elleni kirohánást), ő annyit tett, hogy további részletekkel kikerekítette a történetet. Azt ugyanakkor az írás megjelenésének körülményei alapján nem lehet eldönteni, hogy a kivárás szándékos volt-e, számított-e arra, hogy lesznek a nyilvánosság előtt támogatói, vagy csak a döntését helyeslő hírek hatására határozta el a cikk megírását. A szakirodalom a felszólalás megjelenése kapcsán csak az április 9-i dátumot szokta említeni, azt nem, hogy a szöveg nem magában a lapban, hanem az azt tartalmazó „borítólapon 4. oldalán” jelent meg.¹⁹ A *Pesti Divatlap* 1845 márciusában közzétett előfizetési felhívásából tudjuk, hogy a lap „jövő április elejétől kezdve hetenként egyszer fog megjelenni két

¹⁸ A közgyűjteményekben általában csak a *Pesti Divatlap* lapszámai őrződtek meg, a borítólapok nem. 1846 második feléből elérhető néhány borítólap a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében, ezt Sándor Tibor osztályvezető szíves közléséből tudom. Kiss József és V. Nyilassy Vilma a *Legyen az ember drámaíró!* című írás megjelenési helyének leírásakor nem jelezték, hogy hol sikerült fellelniük az 1846. április 9-én kiadott lapszám borítóját, mert az se az Országos Széchényi Könyvtárban, se a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központjában nincs meg. Nekem végül úgy sikerült megtalálnom, hogy érdeklődtem több nagyobb állami és egyházi fenntartású könyvtárnál. A könyvtárosok visszajelzése alapján egyelőre egy lelőhelyről tudok: a Petőfi felszólalását közlő borítólap elérhető a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárában. Ezúton is köszönöm Tanászi Árpád könyvtárigazgatónak, hogy a forrás digitális másolatát rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁹ A kritikai kiadás a megjelenés helyéről annyit ír, amennyit idéztem. Vö. PETŐFI *Vegyes művei: Útirajzok...*, i. m., 206.

íven, színes boríték alatt²⁰. A borítólapok negyedik oldalán különféle írások kaptak helyet (a második és harmadik üres volt), például hirdetések, szerkesztői üzenetek, a *Budapesti* vagy a *Vidéki Szemle* című rovat. Az, hogy a *Legyen az ember drámairó!* is ide került, kétféleképpen értelmezhető. Elképzelhető, hogy Vahot Imre a sajtóvisszhangot kihasználva figyelemfelkeltő szándékkal tette feltűnőbb helyre, arra számítván, hogy aki kézbe veszi a lapszámot, először a borítón lévő dolgokat olvassa el. A darabbal kapcsolatos tudósítások közül nem ez volt az első, amelyet az olvasók a *Pesti Divatlap* borítóján találtak, ugyanide került 1846. január 8-án az a hír, hogy Petőfi benyújtotta a *Tigris és hiénát* a drámbíráló bizottsághoz, valamint január 15-én az, hogy a bírálók a darabot színpadra ajánlották. A másik eshetőség, hogy Petőfi lapzárta után jelentkezett Vahotnál, és miután már több lap is lehozta a hírt, jobbnak látták, ha nem várnak a következő szám megjelenéséig, április 16-ig, hanem a borítóra téve megjelentetik a szöveget április 9-én. A felszólalás különféle hirdetések (könyv, férfikalapok) és rövid szerkesztői üzenetek (a szerkesztőség mely beküldött írásokat tartja közölhetőnek, mi a múlt lapszámában megjelent képtalány megfejtése) között kapott helyet, csupa olyan szöveg társaságában, amelyeknek egészen más volt a szerepe és a funkciója, mint a *Legyen az ember drámairó!*-nak.

Financiális kérdések – színműírói keresetek

Petőfi a cikkben a Nemzeti Színház elleni haragját, a maga önérzetes módján, egy magasabb, általánosabb szintre transzponálja: egy feltételezett közösség, a magyar drámairók szószólójaként szerepelteti magát. A személyes sértődöttségtől halad a szerinte az egész magyar irodalmat érintő probléma felé, azt veti fel, amivel az 1830-as évek végén már az előző írónemzedék is érvelt: az intézmény nem ad elég teret a nemzeti irodalom művelőinek. De a negyvenes évek közepén már nemcsak azt látja problematikusnak, hogy a „vagabundus virtuózok” béreltszünetes előadásai miatt a magyar írók darabjai háttérbe szorulnak, hanem azt is, hogy az intézmény különbséget tesz a szerzők között, és mások rovására Szigligeti Edének kedvez. Petőfi színműíróként a *Tigris és hiéna* kapcsán került először közelebbi kapcsolatba a Nemzeti Színházzal, így elképzelhető, hogy nemcsak a vele és darabjával történtek alapján általánosít, hanem mások véleményére is támaszkodik. Néhány hónappal korábban egy hasonló vita kontextusában a kivételezés már téma volt a sajtóban: Vahot Imre 1845 nyarán a *Pesti Divatlap*ban megjelentetett cikksorozatában azzal támadta a színházat, hogy túl sokszor adják Szigligeti darabjait, és honorálásában is részrehajlóak.

²⁰ Pesti Divatlap, 1845/24, 377. Egyes szövegtípusokat és rovatokat illetően volt átjárás a borítólapokon és a lapszámokban megjelent írások között, amit a *Budapesti Szemle* című rovat kapcsán Vahot egy szerkesztői megjegyzésben szövére tett: „E rovatot többek kívánatára a borítékról ismét behoztuk lapunk körébe. De már a Vidéki szemlével nem tehetjük ezt, miután olly sok tudósítást kapunk minden felől” (Pesti Divatlap, 1846/6, 117).

Vahot először szintén a drámaírók védelmezőjeként lépett fel, de ő Petőfivel el-
lentétben egyre kicsinyesebben viselkedett, arra törekedett, hogy hiteltelenné tegye
Szigligetit. A vita kezdetén azt nehezményezte, hogy a Medárd-napi vásár előtérben
négy darabot is játszottak tőle, és az 1845. június 2-án bemutatott *A rab* című drá-
máját néhány napon belül kétszer megismételték, június 5-én és a vásár első napján,
június 8-án. Később azzal állt elő, hogy Szigligeti a vásári napok alkalmával nagyobb
részesedést kapott, mint a többiek. A Nemzeti Színházban az 1840-es évek közepétől
az a honorálási rendszer volt érvényben, amely szerint a szerzők az első négy előadás
után negyedrészt, az ötödiktől kezdve pedig 10%-ot kaptak.²¹ A pénztári főkönyvek
szerint a különösen jól jövedelmező vásári napok alkalmával felfüggesztették a negyed-
részek kiosztását, és a szerzőknek csak a tiszta jövedelem 10%-át adták. Ha egy darab
második, harmadik vagy negyedik előadása vásári időszakra esett, akkor a színház az
ígért negyedrészt a későbbi előadások bevételeiből fizette ki.²² Vahot viszont 1845. jú-
nius 19-én azt kezdte terjesztetni a *Pesti Divatlap*ban, hogy Szigligetinek vásári nap
alkalmával is kifizették a harmadik előadás után esedékes negyedrészt, Degré Alajosnak
viszont nem: „Nyárelő 9. Eljegyzés álarcz alatt. – Eredeti vígjáték Degrétől. [...] Vajjon
ez alkalommal miért nem kapá meg Degré az őt illető jövedelmi negyedrészt? Talán
mert vásárkor a díjrész kiadni nem szokás? De hát a Rab szerzője nem kapá-e azt
meg vásár alkalmával háromszor? Ez aztán a legundokabb visszaélés!! És ha ezt meg
nem szüntetik – jaj akkor neked nemzeti színház!!”²³ Vahot a vitába belekeverte Fán-
csy Lajost is, aki 1845-ben az országos főigazgató, gróf Ráday Gedeon helyettese volt, és
június 2-án az ő jutalomjátékaként²⁴ adták *A rab* című Szigligeti-darabot:

De vajjon miért mondtam én azt, hogy Szigligeti vásárkor háromszor kapott a Rab
után jövedelmi részt? [...] Fán-
csy, miután őt levélben barátilag figyelmeztetem arra,
hogy a Rabbal visszaélések történnek, s ez a színházra nézve káros lesz, eljött hozzám,
és mi igen sokat beszélgettünk a színház ügyeiről. Ekkor monda ő nekem azt, mit olly
igen nagy erősségül hoz fel a Honderüben, hogy Szigligeti előleges egyezkedés követ-
keztében vásár vasárnapján jövedelmi részt nem, de csak procentet fog kapni. De én
ebben megvallom kétkedém; mert így okoskodtam: ha Szigligeti a vásár előtérben

²¹ Az új szerzői jogdíjrendszert 1845. február 25-én tették közzé először. Lásd például: Budapesti Híradó, 1845/137, 131. – Nemzeti Ujság, 1845/32, 128. Ezt követően február 27-én és március 7-én köröztették még a lapokban.

²² A Nemzeti Színház pénztári főkönyvei, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény [a to-
vábbiakban: FSzK BGy Bf 0910/292, I.] (A forrásban nincsenek feltüntetve oldal- vagy fóliaszámok.)

²³ Pesti Divatlap, 1845/12, 377–378.

²⁴ Jutalomjáték esetén az előadás tiszta jövedelme vagy annak egy része a művészi személyzet, a rendező-
ség vagy a zenekar valamely tagját illette. Az illető szabadon dönthetett arról, hogy mely színdarabot,
illetve operát választja jutalmául. Azt a szerződésekben határozták meg, hogy keresetkiegészítésként
évente kinek járt jutalomjáték, illetve hány (évi egy, évi fél, évi két fél). Arra is volt lehetőség, hogy juta-
lomjáték fejében a jogosult egy meghatározott összeget kérjen a színháztól. Erről lásd: *Dokumentumok
a Nemzeti Színház első életének első évtizedéből: Bajza József színikazgatói működése*, kiad. SZALISZNYÓ
Lilla, Bp., Ráció, 2021, 73, 315–316, 354.

hétfőn és szerdán, – midőn már igen nagy vidéki közönsége van a színháznak, a Rab után részt kapott, hát ugyan szinte vásár alkalmával harmadszor is miért ne kapna részt, kivált miután Fánccsynak jutalomjátékul adá darabját?²⁵

Szigligeti a vádaskodásra július 17-én reagált: „Fánccsy annak idejében értesíté önt, miszerint én Rab-om két első adatásakor jövedelmi negyedtet kapván, harmadszor vásárvásárnapon, csak száztól fogok kapni. [...] Én vásárvásárnap kaptam száztóliban 87 fl. 27 krt. vált.; részben pedig ugyanazon darabtól először 284 fl. másodsor 162 fl. 30 krt. vált.”²⁶ A pénztári főkönyvet, amely ma segít tisztázni a történeteket, a szerzők nem ismerhették, vagyis nem tudták, hogy Vahot valótlanságot állít, Szigligeti olyan felosztásban és annyi pénzt kapott, amennyit a válaszcikkben leírt. Rádadásul az állítólag megrövidített Degré jóban volt Petőfivel, és ha a baráti társaságukban esetleg akadt más is, aki kételkedett a Nemzeti Színház vásári napok alkalmával alkalmazott honorálási gyakorlatának korrektségében, akkor a költő hitelt is adhatott Vahot szavainak.

Petőfi odáig nem ment, hogy a vásári napok bevételei kapcsán Szigligeti zsebében turkáljon, bár azt leírta, hogy egy béreltszünetes bemutató esetében a szerzőt „egy pár száz forint” illeti meg. A kritikai kiadás sajtó alá rendezői a felszólaláshoz csatolt egyetlen magyarázó jegyzetben e megjegyzés háttértörténetére mutattak rá. Kiss József és V. Nyilassy Vilma a „fájdalom, oly körülményekben vagyok, hogy egy pár száz forint jövedelemért eltűrném művem bukását” kapcsán azt a nehéz helyzetet emelték ki, amelyet a *Pesti Divatlap* szerkesztőjével, Vahot Imrével kötött szerződés jelentett Petőfi számára:

Petőfi 1845. ápr. 1-től a PDL. kizárólagos munkatársa volt: Vahottal kötött megállapodása értelmében másutt nem közölt verseket. Miután az emiatt neheztelő többi lapszerkesztővel sorra összetűzött, Vahot 1846 első felére újabb szerződést kötött vele, mely szerint már csak minden második számban hozott tőle költeményt (bár valamivel magasabb díjazással), ezzel szemben „felmentette” Petőfit addigi megkööttségétől. Mivel a költő érthetően továbbra is csak Vahotra volt utalva, anyagilag kedvezőtlenebb helyzetbe került.²⁷

Emellett azonban a történet finansziális vetületének egy másik rétege is felfejthető, hiszen Petőfi a drámaíráshoz láthatóan bevételi forrásként (is) tekintett, és a várható tiszteletdíj nagyságrendjét illetően kellően tájékozott volt.

A magyar nyelvű intézményes színjátszás történetében a Nemzeti Színház volt az első olyan játszóhely, amely a színműíróknak és zeneszerzőknek nem alkalmanként megállapított összegeket, hanem a bevételből előre meghatározott részesedést adott. Az írói díjak már az indulást követő évtől, 1838-tól kezdve külön kiadástípust képeztek

²⁵ Pesti Divatlap, 1845/14, 442.

²⁶ Pesti Divatlap, 1845/16, 502-503. Az esetről lásd: SZALISZNYÓ Lilla, *A Nemzeti Színház kasszája: Színműírói honoráriumok a 19. század közepén*, Irodalomismeret, (32)2021, 4. sz., 50.

²⁷ PETŐFI, *Vegyes művei: Útirajzok...*, i. m., 206.

az intézmény költségvetésében, s bár az első években, a vármegyei időszakban az anyagi lehetőségek e tekintetben még erősen korlátozottak voltak, a színház fenntartási és finanszírozási rendjének 1840-es évekbeli megváltozásával (a bérletekből és a napi jegyeladásokból befolyt pénz mellett már megjelent bevételként az országgyűlés által megszavazott szubvenció is) a drámaírás egyre jövedelmezőbbé vált.²⁸ Amikor a drámaíró bizottság 1846 januárjában a *Tigris és hiénát* előadhatónak ítélte, már az az igencsak kedvező honorálási rendszer volt érvényben, amelyet a Petőfi által „urak”-ként említett gróf Ráday Gedeon főigazgató és vezető színházi munkatársakból álló tanácsadó testülete vezetett be:

Akár nyomtatott, akár kéziratban levő eredeti színmű, melly mai napig még a nemzeti színpadon nem adatott, midőn előadásra kerül, szerzője, a négy első előadás tiszta jövedelmeiből, levonván az előadási napi költségeket, egyegy negyedrészt, 's így öszvesen négy előadásból egy egész jövedelmet fog kapni; az ötödik előadáson kezdve pedig, az olly jövedelmekből, mellyek levonván az előadási napi költségeket, 200 v.forinttal fölrének, mindenkor 10 száztólit.²⁹

Petőfi a sajtóban megjelenő hivatalos tájékoztatás alapján ugyan csak annyit vehetett biztosra, hogy bukás esetén sem távozik üres kézzel (erre céloz is a cikkben), arról, hogy egy-egy előadás alkalmával hozzávetőlegesen mekkora jövedelemre számíthat, leginkább drámákat is író baráti körének tagjaitól (Degré Alajos, Obernyik Károly) vagy a színháznál már több művével jelen lévő Vahottól tudhatott.³⁰ A tényleges keresetek nem voltak nyilvánosak, azokat elvileg a színház munkatársai közül is csak a komoly pénzbírság kilátásba helyezése mellett titoktartásra kötelezett pénztárnok (Kolosy Gergely) és a pénztár felügyelőjeként is működő titkár (Szigligeti Ede) ismerhette. A pontos összegeket a pénztári főkönyvekben vezették, amelyek szerint az 1845–1846-os évadban bemutatott drámák szerzői a bérletszünetes premierek esetében mindig 130 váltóforint feletti tiszteletdíjra tettek szert. Szigligeti Ede például *A rab* tiszta jövedelméből 309 váltóforint 45 krajcárt, a *Grittiéből* 137 váltóforint 44 krajcárt, az *Egy szekrény rejtelve* után pedig 257 váltóforint 43 krajcárt kapott. Haray Viktort a *Szökött színész és katona* bevételéből 171 váltóforint 47 krajcár, Obernyik Károlyt az *Elsőszületett* című drámájának ősbemutatója után 165 váltóforint 32,5 krajcár illetve. Szigligeti a rosszabbul jövedelmező *Gritti* első négy előadásával összesen 313 váltóforint 50 krajcárt keresett. A bérletfolyamban adott bemutatók általában kevesebbet jövedelmeztek a szerzőknek (Hinár János a premier után 88 váltóforint 26 krajcárt, Kocsi Horváth Zsigmond az első két előadásból 142 váltóforint 25 krajcárt kapott), de vígjátékok esetében előfordult, hogy a napi jegyekből ilyenkor is magasabb bevétel

²⁸ Erről részletesen írtam: SZALISZNYÓ, *A Nemzeti Színház kasszája...*, i. m., 20–55.

²⁹ Budapesti Hiradó, 1845/137, 131. – Nemzeti Ujság, 1845/32, 128.

³⁰ Vahot drámaírói működéséről és a Nemzeti Színházzal való kapcsolatáról lásd: SZALISZNYÓ Lilla, „...hatáskörödnél fogva emelj ki engem valahára mellőzött, lealázott helyzetemből”: Vahot Imre kapcsolata a Nemzeti Színházzal, *Irodalomismeret*, (30)2019, 1. sz., 50–76.

keletkezett. Degré Alajos például, akinek az *Eljegyzés álarc alatt* című vígjátékát *bérletes* előadásként mutatták be, az ősbemutató bevételeiből 132 váltóforint 6 krajcárt, míg az első négy előadás után 319 váltóforint 11 krajcárt kapott.³¹

A feltüntetett összegek más irodalmi bevételekkel összehasonlítva jelentősek voltak. Petőfi *A helység kalapácsáért*, a *János vitézért* és Charles de Bernard *La femme de quarante ans (A koros hölgy)* című regényének fordításáért 100–100 váltóforintot (40 pengőforint), egy-egy verséért pedig 5 váltóforintot (2 pengőforint) kapott.³² Jókai Mórnak 1846-ban 37 váltóforint (15 pengőforint) tiszteletdíj járt a *Sonkolyi Gergely* és a *Házasságok desperatióból* című elbeszélésekért, valamint 45 váltóforint (18 pengőforint) *A munkácsi rab* című novelláért.³³

A Nemzeti Színház műsorösszeállítási gyakorlata – elképzelések és a valóság

A mindennapos előadástartásra vállalkozó, Pest-Budán sokáig egyedüli magyar játszóhelyként működő Nemzeti Színház a minél változatosabb műsorkínálat érdekében évadonként több tíz új darabbal (beleértve az operákat is) bővítette repertoárját. 1845–1846-ban huszonkilenc, 1846–1847-ben negyvennyolc, 1847–1848-ban negyvenöt bemutatót tartottak.³⁴ Ezen belül az eredeti magyar nyelvű új művek száma változó volt, mivel előre nem lehetett kiszámítani, hogy a tematikai megkötés nélkül és folyamatosan benyújtott alkotások közül a drámabíró bizottság hányat talál előadhatónak. Előzetesen az szintén kérdéses volt, hogy hány (külföldi) vendégművészre lehet számítani (voltak, akiket a színház hívott meg, de az is előfordult, hogy valaki fellépésre ajánlkozott), ráadásul mivel a velük való egyezkedés esetenként hónapokig is eltartott,³⁵ a műsorrend kialakítása még inkább képlékenyvé vált. Ezt a bizonytalansági tényezőt ugyanakkor nem lehetett kiküszöbölni, hiszen az intézmény számára a külföldi vendégművészek meghívása biztosította az európai színházi életbe való bekapcsolódás lehetőségét. Petőfi drámaíróként már egy olyan időszakban került kapcsolatba az intézménnyel, amikor jelenlétük a Burgtheater színházi ügynökének, Franz Holdingnak a közvetítése révén intenzívvé és rendszeressé vált.³⁶ A többirányú bizonytalanság miatt a ma megszokott, hosszabb távval dolgozó műsor-összeállítási gyakorlat az 1840-es években még egyáltalán nem volt jellemző, a színházvezetés sem

³¹ A Nemzeti Színház pénztári főkönyvei, FSzK BGy Bf 0910/292, I.

³² KERÉNYI, *i. m.*, 105, 126, 186.

³³ JÓKAI Mór *Levelezése I: 1833–1859*, kiad. KULCSÁR Adorján, Bp., Akadémiai, 1971 (Jókai Mór Összes Művei), 39, 293.

³⁴ *A Nemzeti Színház műsora...*, *i. m.*, 31–80.

³⁵ Marietta Alboni olasz énekesnő például maga ajánlkozott vendégnek. 1847. július 8-án arról tájékoztatta a színházat, hogy októberben szívesen utazna Pestre, és fellépésenként 400 pengőforintot kér. Az igazgatóság sokallta a pénzt, és végül szeptemberben abban maradtak, hogy az énekesnő három operában működik majd közre, és fellépésenként 300 pengőforintot kap. A vendégjátékokra nem októberben, hanem november 6. és 10. között került sor. Vö. *Dokumentumok a Nemzeti Színház...*, *i. m.*, 191–194, 197, 589, 591.

³⁶ *Uo.*, 194, 242, 414.

tudta előre, hogy az évad repertoárja miként alakul. Emiatt a műsorrendet hetente állították össze, és sokszor még ezen is változtatniuk kellett. 1846 júniusában például tizennyolc alkalommal tértek el az előre kitűzött heti műsortól (összesen huszonhét előadás ment a hónapban), szeptemberben pedig tizenkilencszer (ebben a hónapban huszonkilencszer játszottak).³⁷

Petőfi legnagyobb sérelme az volt, hogy nem bérletszünetes napra tűzték ki a bemutatót. Ezt két okból érezte igazságtalannak: a „vagabundus virtuózok” a bérletszünetes előadásokat illetően előnyt élveztek a drámaírókkal szemben, illetve „az eredeti, sőt a fordított színműveket is először rendesen bérletszünetben adják”. (Ezek az érvek a cikk megjelenése előtt már a *Tigris és hiéna* visszavételével foglalkozó tudósításokban is szerepeltek.) Abban igaza volt, hogy 1846 első felében (amely a színházi évad esetében az utolsó hónapokat jelentette, az új évad április 1-jén kezdődött) a sűrű vendégfellépések sok bérletszünetes előadási napot elvittek. Február 15-én és 20-án Hector Berlioz francia zeneszerző, karmester adott hangversenyt (ekkor mutatta be a Rákóczi-induló feldolgozását), március 5-én, 10-én és 11-én Alexander Dreyschock cseh zongoraművész, március 21-én és 26-án Joseph Joachim külföldön élő, magyar származású hegedűművész, március 30-án pedig Székely Imre zongoraművész.³⁸ Az viszont már kevésbé állja meg a helyét, hogy azért kedveztek nekik, mert többre becsülték őket a magyar szerzőknél. Az igazgatóság az ismertségüket kihasználva minél nagyobb jövedelemre számított, ami az évad utolsó hónapjaiban azért volt különösen fontos, mert a színház bevétele ilyenkor már csak a napi jegyeladásokból származott (a bérletekből befolyt pénz és a szubvenció elfogyott).³⁹

Petőfi az új darabok első előadását illetően is túlzott, a színház ugyanis a bérletes nézőkre tekintettel nem tehette meg, hogy minden bemutatót bérletszünetben ad.⁴⁰ A közönség akkoriban a folyamatosan alakuló és változó repertoár miatt még nem meghatározott számú előadásra vagy bizonyos előadásokra válthatott bérletet, hanem jogosult volt valamennyi olyan előadást megtekinteni, amelyet előzetesen bérletben hirdettek meg. Havi bontásban általában a következőképpen alakult a bérletes és bérletszünetes előadások aránya: 1845 áprilisában 23-7, májusban 22-8, decemberben 21-8, 1846 februárjában 21-7, márciusban 20-11.⁴¹ Két olyan előadástípus volt, amelyet mindig bérletszünetben adtak: külföldi vendégművész fellépése, illetve valamelyik

³⁷ A műsorváltoztatásra vonatkozó adatokat lásd: *Egressy Gábor válogatott... i. m.*, 88-109, 205-210.

³⁸ Berlioz február 15-i hangversenye délben volt. Vö. Pénztári napló. Színdarabok szerinti bevételi napló, Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtár [a továbbiakban: OSZK SzT], Nemzeti Színház kötetes iratok, 621. – A Nemzeti Színház pénztári főkönyvei, FSzK BGY Bf) 0910/292, I.

³⁹ A bérletszünetes előadást a külföldi vendégművészek magas kereseti igénye is indokolta. Bajza József aligazgatóként például így írt Alboni fellépése kapcsán: „Albonit nem lehetett világos kár nélkül bérfolyamban fölléptetni, hanem bérszünettel kellett” (Bajza József Egressy Gábornak, Pest, 1847. november 9. = *Dokumentumok a Nemzeti Színház... i. m.*, 80.)

⁴⁰ Ettől azután sem tértek el, hogy 1847. április 1-től a bérletesek számára lehetővé tették, hogy az eredeti árra ráfizetve helyeiket megváltásuk a bérletszünetes előadásokra is. Lásd: *Uo.*, 450.

⁴¹ A Nemzeti Színház pénztári főkönyvei, FSzK BGY Bf) 0910/292, II.

vezető munkatárs (színész, rendező, karmester, énekes, zenész) jutalomjátéka. Ezeken túl igyekeztek bérletszünetes bemutatóval kedvezni a magyar szerzőknek is, fordítást viszont a pénztári főkönyvek szerint csak akkor adtak bérletszünetben, ha azt valamelyik vezető színész jutalomjátékának választotta. Ilyen volt például az 1845–1846-os évadban Léon Gozlantól a Bartha János által kért *Kápolna*, Victor Hugótól a Fánecs Lajos által választott *Ruy Blas*, illetve Jean-François-Alfred Bayard és Jules de Wailly *Falura kell mennie* című vígjátéka Lendvay Mártonné Hivatal Anikó javára.⁴² De ha végignézzük, hogy az évadban színre került tizennégy új eredeti magyar nyelvű dráma bemutatója milyen típusú előadasként zajlott, akkor is azt látjuk, hogy nem játszották mindegyiket bérletszünetben. Háromnak a premierje bérletes előadasként ment, négy pedig úgy került a bérletszünetes előadások közé, hogy egy-egy színész jutalomjátékául választotta.

Szerző, műcím	Bérletes előadás	Bérletszünetes előadás	Bérletszünetes előadás jutalomjátékként
Degré Alajos: <i>Eljegyzés álarc alatt</i>	+		
Szigligeti Ede: <i>Gritti</i>		+	
Hinár János: <i>Adóslevél</i>	+		
Szigligeti Ede: <i>A rab</i>			+ (Fánecs Lajos javára)
Kovács Pál: <i>Nyomor iskolája</i>		+	
Kocsi-Horváth Zsigmond: <i>Háziorvos</i>	+		
Haray Viktor: <i>Szökött színész és katona</i>			+ (László József javára)
Szigligeti Ede: <i>Vándorszínészek</i>		+	
Czakó Zsigmond: <i>Végrendelet</i>		+ (összesen 2-szer)	+ (összesen 4-szer: Szentpétery Zsigmond, Laborfalvi Róza, Lendvayné, Komlóssy Ida javára)

⁴² Uo.

Szerző, műcím	Bérletes előadás	Bérletszünetes előadás	Bérletszünetes előadás jutalomjétékként
Tóth Lőrinc: <i>Atyátlan</i>		+	
Kovács Pál: <i>Az obsitos</i>		+	
Obernyik Károly: <i>Elsőszülött</i>			+ (Szathmáry Dánielné Farkas Lujza javára)
Degré Alajos: <i>Félreismert lángész</i>			+ (Szigeti József javára)
Szigligeti Ede: <i>Egy szekrény rejtelve</i>		+ (2-szer)	

Szigligeti szintén sérelmezett favorizálása az összesítés szerint ugyan nem volt túlzás, de nem a személyének szólt. (Szigligeti a színház munkatársa volt, titkárként és segédszínészként foglalkoztatták.) A pénzszedői naplók alapján egyértelmű, hogy a kivételezés a színház kulcsfontosságú anyagi érdekeiből fakadt, rajta kívül ugyanis az 1840-es évek közepén senki sem írt annyi sikeres darabot, amelyek ősbemutatójának nyers bevétele meghaladta az 1000 váltóforintot,⁴³ és még a sokadik előadásukból is kimagasló napi jövedelemre lehetett számítani. Az 1844. március 9-én bemutatott *Két pisztoly* harmincadik előadása (1845. február 9.) például 298 váltóforint 20 krajcárt, a harmincegyedik (1845. március 14.) 421 váltóforint 8 krajcárt hozott. Az 1843. november 25-e óta játszott *Szökött katona* negyvenkettedik (1845. február 3.) előadásának 678 váltóforint 48 krajcár, a negyvenharmadiknak 533 váltóforint, a negyvenötödiknek (1845. augusztus 10.) 577 váltóforint 36 krajcár volt a nyers bevétele.⁴⁴ A sorozatos sikerek

⁴³ A Szigligeti-darabok ősbemutatójának bruttó bevételei: *A rab* 1284 váltóforint 28 krajcár (bérletszünet, Fánccsy Lajos jutalomjátéka), *Vándorszínészek* 1107 váltóforint 6 krajcár (bérletszünet, Egressy Gábor jutalomjátéka), *Egy szekrény rejtelve* 1086 váltóforint 54 krajcár (bérletszünet, Komlóssy Ida javára), *Két pisztoly* 1583 váltóforint (bérletszünet). Vö. Pénztári napló. Színdarabok szerinti bevételi napló, OSZK SzT, Nemzeti Színház kötetes iratok, 621.

⁴⁴ Ezek a jövedelmek sokszor még az újonnan bemutatott darabokból származó nyers bevételeket is felülmúlták. Kocsi Horváth Zsigmond drámájának, a *Házi orvosnak* az 1845. augusztus 7-én tartott bérletes ősbemutatója 473 váltóforint 28 krajcárt, augusztus 9-i második előadása pedig 190 váltóforintot hozott. Hinár János *Adósvél* című drámájának ősbemutatójából 392 váltóforint 64 krajcár jött be. Kovács Pál *Nyomor iskolája* című darabjának ősbemutatóját bérletszünetben adták, de a bevétele így is csak 575 váltóforint 42 krajcár volt. 1846. január 24-én hiába mutatták be Obernyik Károlytól az *Elsőszülött* című vígjátékot bérletszünetben és Szathmáry Dánielné Farkas Lujza színésznő jutalomjátékaként, a bevétel csak 718 váltóforint 16 krajcár volt. Jókai Mór *Két gyám* című népszínművének bérletszünetes bemutatója 277 váltóforint 4 krajcárt, Vahot Imre *Zách nemzetség* című drámájáé, amelyet szintén bérletszünetben mutattak be, és Laborfalvi Róza jutalomjátékaként ment, 321 váltóforint 36 krajcárt hozott (*Uo.*).

szerint Szigligeti biztosan működő márkanév volt, és ezt a színházvezetés láthatóan ki is használta az országos vásárok idején, valamint az évad utolsó két hónapjában (februárban és márciusban), amikor már csak a napi bevételekre támaszkodhattak.⁴⁵

Petőfi 1846 elején már országosan ismert, sokat publikáló költő volt, több kötettel a háta mögött, de egy rendkívül vegyes összetételű, félművelteket és iskolázatlanokat is magába foglaló színházi közönség esetében ez a fajta hírnév nem feltétlenül számított húzóerőnek. Új kortárs magyar darabként a *Tigris és hiéna* kelthetett volna érdeklődést, ám Petőfi drámaíróként kezdőnek számított, bemutatkozása nem csekély kockázattal is járt. A táblázat szerint az igazgatósági testület éppen az újonnan bemutatkozó szerzők darabjának premierjét adta bérletfolyamban. Kocsi Horváth Zsigmondtól először a *Házi orvos* című drámát mutatták be a Nemzeti Színházban, Degré Alajostól pedig az *Eljegyzés álarc alatt* című vígjáték előtt csak az *Iparlovagot* játszották, ami megbukott.⁴⁶ De a bérletes előadás mellett szólt az is, hogy Petőfi darabját egyik vezető színész sem választotta jutalmául. A Nemzeti Színház az első évtizedben nem túl sok történeti drámát adott, és mint a pénzszedői naplók mutatják, a közönség sem igen érdeklődött irántuk. Előadásszámuk általában erősen alulmúlta a többi színjáték típusát, például Szigligeti *Vazulját* öt év alatt tízszer tűzték műsorra, miközben a *Szökött katona* című népszínművét két év alatt (1843. október 25. és 1845. november 30. között) negyvennyolcszor.⁴⁷ Maguk a vezető színészek jutalomjáték esetén ugyan a történeti drámákkal sem jártak rosszul, ám tekintettel arra, hogy egy-egy ilyen kivételes este alkalmával havi keresetük többszörösére számíthattak, még Szigligeti Ede szomorújátékai, drámái helyett is szívesebben választottak népszínműveket, illetve eredeti vagy fordított vígjátékokat.⁴⁸

A *Tigris és hiéna* színházi előélete a források alapján

Az eddig tárgyalt, a jövedelmezőséget befolyásoló körülményekről Petőfinek lehetett (ha nem is részletes) tudomása, ám a színház belső, üzemi működésére, vagyis arra, hogy egy darab színpadra állításának folyamata pontosan milyen lépésekben, milyen ütemben zajlik, nemigen láthatott rá. Ennek ellenére határozott állításai még Kerényi Ferencet is arra sarkallták, hogy az ő elbeszélése alapján rekonstruálja a *Tigris és hiéna* színházi előéletét.

⁴⁵ Erről lásd: *Dokumentumok a Nemzeti Színház... i. m.*, 90, 100, 372, 395, 568.

⁴⁶ A *Nemzeti Színház műsora... i. m.*, 60. A következő évadban, 1846. április 1. és 1847. március 31. között szintén volt három olyan újonnan írt eredeti magyar nyelvű darab, amelynek a bemutatója bérletes előadásként ment: Obernyik Károly: *Nőtlen férj*, Finta Károly: *A néger*, Szigligeti Ede: *Pasquil*. A Nemzeti Színház pénztári főkönyvei, FSzK BGy Bf) 0910/292, II.

⁴⁷ A *Nemzeti Színház műsora... i. m.*, 15, 59.

⁴⁸ Szigligeti 1837 és 1848 között írt drámái és szomorújátékai közül a következők bemutatója nem volt jutalomjáték: *Vazul*, *Ál Endre*, *Pókaiak*, *Dávid*, *Troubadur*, *Gerő*, *Gritti*, *Zách unokái* (Uo., 15–72).

Szombaton, április 4-kén kellett volna „Tigris és hiéna” című drámámnak adatnia; de nem került színpadra, mert előtte néhány nappal visszavettem. [...] Lehet, hogy megbuknék művem, ha adnák; de azért vissza nem vettem volna, mert fájdalom, oly körülményekben vagyok, hogy egy pár száz forint jövedelemért eltűrném művem bukását. Méltánytalanságot azonban nem egy pár száz forintért, de egy pár ezerért sem tűnök senki fiától, tudják meg az urak. Azt pedig mindenki el fogja ismerni, hogy méltány[ta]lanság drámámat bérletfolyamban adni (mint azt akarták), miután az eredeti, sőt a fordított színműveket is először rendesen bérletszűnésben adják. – *Ha várakoznám, később talán bérletszűnésben került volna elő darabom?* – *Hiszen már eleget várakoztam!* – *Rajtam volt a sor még vásár előtt; de Szigligetinek is volt kész darabja, s vásárra ezt vették elő, noha ezt a választmány az enyém után fogadta el.* – Ha mindezek megegyeznek a színházi igazsággal: az enyémmel ugyan nem!⁴⁹

Januárban azzal a tudattal hagyta el Pestet, hogy a *Tigris és hiéna*t a Nemzeti Színház drámabíró választmánya egyhangúan elfogadta előadásra, *a tavaszi, József-napi vásárra ki is tűzték, és a bemutatót bérletszűnésben tartják*, amint általában a premiereket. Miután a darab próbái is megkezdődtek, még februárban sem gyanakodott. Márciusban azonban kiderült, hogy eléje tettek egy új Szigligeti-népszínművet, az *Egy szekrény rejtelmét*, azt február 28-án bemutatták, vásár idején is játszani akarták. Petőfi darabja április 4-én, csak a nagyobb bevételt ígérő vásári időszak után és bérletben került volna előadásra, amit a színház azzal indokolt, hogy a koncertjeiken fellépő virtuózok (Joachim József hegedűművész, Alexander Dreyschock zongoraművész stb.) már igénybe vették a bérletszűnemes napokat; arra legközelebb májusban nyílik lehetőség.⁵⁰

Kerényi a történetet lényegében a cikkekre alapozva állította össze, és az életrajzi narratíva elvárásai szerint kiegészítette dátumokkal, konkrét műcímekkel és nevekkkel. Az írás és a színháztörténeti források összevetésével ugyanakkor nem lehet ennyire egyértelművé tenni, hogy mi történt. A „Rajtam volt a sor” kitétel háttere és pontos jelentése bizonytalan, erre vonatkozó forrás híján nem dönthető el, hogy megígérték-e Petőfinak (esetleg szóban) a József-napi vásár előlétében való bemutatót (nem a József-napi vásárra, ahogy Kerényi írja), vagy a darabok elbírálásának sorrendje alapján csak ő gondolta úgy, hogy ez idő tájt színre kerül a *Tigris és hiéna*. A drámát megemlítő egyetlen leveléből szintén nem derül ki, hogy mire alapozva készült a márciusi bemutatóra. Kecskeméthy Aurélnak 1846. január „nem t’om hányadikán” még Pestről írt levelében ennyi olvasható: „Holnapután (azaz pénteken) megyek ismét falura, hol marciusig maradok, míg tudniillik »tigris és hiéna« című

⁴⁹ Pesti Divatlap, 1846/15, hátsó borítólapp. [Kiem. tölem: Sz. L.]

⁵⁰ KERÉNYI, *i. m.*, 231.

drámámat adják”⁵¹ (A költő kisebb megszakításokkal 1846. március 10-éig a szüleinél tartózkodott Szalkszentmártonban.⁵²) Az igazgatósági jegyzőkönyvek szerint a játékkendőt heti rendszerességgel készítették,⁵³ vagyis két hónappal korábban, a január 7-i döntéskor (és jóval a cenzori engedély megérkezése előtt) még legfeljebb csak az körvonalazódott, hogy milyen új színdarabok kerülnek be a repertoárba, az nem, hogy mikor. Az elbírálási sorrend nem határozta meg a bemutatók sorrendjét, bár Petőfi ezt tételezte fel: „Szigligetinek is volt kész darabja, s vásárra ezt vették elő, noha ezt a választmány az enyém után fogadta el.” Úgy tűnik, ez a vélekedés elsődlegesen szintén nem Petőfitől származott, 1846. március 5-én ugyanis valaki (talán Vahot) a *Pesti Divatlap*ban Dere-düre-dongó álnéven az *Egy szekrény rejtelve* ősbemutatójáról írva már előhozakodott ezzel.

Először, Komlósy Ida javára: Egy szekrény rejtelve. Eredeti népszinmű 3 szakaszban. Irta Szigligeti. Zenéjét szerző E. *Már szinte divatos szokássá vált azon visszaélés, hogy ha Szigligetinek új műve van, akkor az övénél hamarabb elfogadott új darabokat félreteszik, s az övét 3-4 új dísziménnyel fölczifrázva, nyakra före betanulva adják*, még pedig rendszeren egy pár nappal vásár előtt, mi, tekintve a minden rosztat elnyelő vásári publicumot, a gyöngé darabot is legalább kis időre némileg talpra állítja, jövedelmissé teszi. Hogy az illy, leginkább egyesek önérdékén alapuló speculatio, s más írók jogait sértő visszaélés semmiképp nem fér össze a nemzeti színház magasabb céljával és méltóságával: azt már kivülem mások, különösen e lap szerkesztője, az Életképek, Jelenkor, Budapesti Híradó is erélyesen említék meg a nyilvánosság mezején. De hiába! E dolgon még most sincs segítve, mi nemzeti intézetünk hitelét a közvélemény itélőszéke előtt végtelenül kockáztatja.⁵⁴

Ezzel ellentétben hosszan lehetne sorolni azokat a példákat, amelyek szerint az elbírálás dátuma alapján nem lehetett kikövetkeztetni a bemutató időpontját. Vahot *Költő és király* című drámáját például a választmány 1846. július 17-én ajánlotta előadásra, bemutatója mégis később volt, mint az augusztus 15-én elbírált *Omodé Pál* és családja című drámának. A Vahot-darabot szeptember 28-án, Ábrányi Emil művét pedig szeptember 14-én vitték színre.⁵⁵ Szigligetitől a háromfelvonásos *Csikóst* 1846.

⁵¹ Petőfi Sándor Kecskeméthy Aurélnak, Pest, 1846. január [14.] = PETŐFI Sándor *Levelezése, Függelék: vegyes feljegyzések, szerkesztői jegyzetek, dedikációk, másolatok, rajzok*, kiad. V. NYILASSY Vilma, Kiss József, Bp., Akadémiai, 1964 (Petőfi Sándor Összes Művei, 7), 35.

⁵² KERÉNYI, *i. m.*, 204.

⁵³ Lásd például az igazgatósági testület 1845. január 24-én kelt jegyzőkönyvét: Igazgatósági jegyzőkönyv, OSZK SzT, Nemzeti Színház kötetes iratok, 692, 5. fol. verző. A heti műsorrend összeállításának tényét szinte valamennyi ülés jegyzőkönyvében szerepeltették.

⁵⁴ *Pesti Divatlap*, 1846/10, 199. [Kiem. tölem: Sz. L.] A cikkre már Havas Adolf is felfigyelt, de ő a benne foglaltakat igaznak fogadta el, miután Frankenburg Adolf emlékiratában is azt találta, hogy míg más darabok bemutatását elhúzták, addig Szigligeti „darabjai kivételes pártfogásban részesültek” (PETŐFI Sándor *Vegyes...*, *i. m.*, 286).

⁵⁵ Drámabírálati ítéletek, OSZK SzT, Nemzeti Színház kötetes iratok, 682, 7. fol. verző – 8. fol. Rektó – *A Nemzeti Színház műsora...*, *i. m.*, 72.

október 3-án ajánlották előadásra, bemutatója 1847. január 23-án volt.⁵⁶ Gondol Dániel háromfelvonásos vígjátékát, *A férjszelídítőt* másfél hónappal később, 1846. november 24-én fogadta el a drámabíró bizottság, de első előadása már megtörtént 1847. január 8-án.⁵⁷ A Petőfi által említett Szigligeti-darabot, az *Egy szekrény rejtelmét* hiába bíralták el néhány nappal a *Tigris és hiéna* után (1846. január 11-én),⁵⁸ mivel a népszínművet Komlóssy Ida jutalomjátékának választotta, a dátum kijelölése a vezető színészek sorshúzással eldöntött jutalmi járandóságának sorrendjétől is függött.⁵⁹ Az pedig, hogy az *Egy szekrény rejtelmét* ismételni kezdték, általános gyakorlat volt: amennyiben a bemutató sikerrel zárult, az új műveket néhány napos kihagyásokkal többször is előadták.

A *Tigris és hiéna* színházi előéletét illetően annyi vehető biztosra, hogy a drámabíró bizottság január 7-én fogadta el előadásra (Pukánszky Kádár Jolán még látta a vonatkozó jegyzőkönyvet, amely idővel megsemmisült). Ezt követően Petőfinék a bírálók elvárása szerint szelídítenie kellett a szöveget, amit január közepéig, a Szalkszentmártonba való elutazásáig bizonyára meg is tett. A következő lépés az lehetett, hogy a szerzői kéziratról színházi másolatot készítettek, amelyből később rendező- vagy sűgőpéldány lett. A színház munkatársai ennek a kézíratos másolatnak a szennycímlapjára általában három dátumot írtak: mikor érkezett a mű a drámabíró bizottsághoz, az melyik ülésén fogadta el, illetve mikor adták át a cenzornak. A cenzor megjegyzései és engedélye, dátummal és aláírással ellátva ezeknek a színházi példányoknak az utolsó oldalán található. A *Tigris és hiéna* színházi másolata nem maradt fenn, így a cenzúráztatásával kapcsolatos dátumok nem ismertek, korábbi, illetve vele közel egyidejűleg íródott színdarabok esetében azonban megnézhetjük, hogy milyen ütemben zajlott a folyamat.⁶⁰

⁵⁶ Drámabírói ítéletek, OSZK SzT, Nemzeti Színház kötetes iratok, 682, 9. fol. verzó – *A Nemzeti Színház műsora...*, i. m., 73.

⁵⁷ Drámabírói ítéletek, OSZK SzT, Nemzeti Színház kötetes iratok, 682, 10. fol. verzó – *A Nemzeti Színház műsora...*, i. m., 73.

⁵⁸ A drámabíró bizottság 1846 elején íródott jegyzőkönyvei megsemmisültek, ám az *Egy szekrény rejtelmé* esetében a jóváhagyás napját a rendezőpéldányba is beleírták. Lásd: OSZK SzT, N. Sz. E 73.

⁵⁹ Erről lásd: *A színészeti választmány 1837. december 11-én tartott ülésének jegyzőkönyve = Dokumentumok a Nemzeti Színház...*, i. m., 146.

⁶⁰ A dátumok az egyes darabok kézíratos rendező-, illetve sűgőpéldányában találhatóak. A jelzeteket a darabok sorrendje szerint közlöm, valamennyi az OSZK Színház történeti és Zeneműtárában van: N. Sz. E 71/1, N. Sz. H 90, N. Sz. N 58, N. Sz. Sz 42, N. Sz. R 45, N. Sz. O 40, N. Sz. F 62, N. Sz. E 73, N. Sz. Z 33.

Szerző, cím	Beérkezés dátuma	Dráma-bíráló bizottság döntése	Cenzorhoz beadva	Cenzori engedély	Bemutató
Degré Alajos: <i>Eljegyzés álarc alatt</i>	1845. jan. 12.	jan. 24.	febr. 10.	ápr. 11.	ápr. 14.
Kocsi Horváth Zsigmond: <i>Háziorvos</i>	1845. jan. 13.	febr. 25.	júl. 7.	júl. 11.	aug. 7.
Kovács Pál: <i>Nyomor iskolája</i>	1845. febr. 2.	márc. 8.	jún. 21.	jún. 27.	júl. 28.
Haray Viktor: <i>Szökött színész és katona</i>	1845. ápr. 7.	jún. 13.	júl. 26.	aug. 1.	aug. 11.
Szigligeti Ede: <i>A rab</i>	1845. máj. 21.	máj. 28.	máj. 28.		aug. 16.
Kovács Pál: <i>Obsitos</i>	1845. aug. 29.		nov. 6.	nov. 14.	nov. 22.
Degré Alajos: <i>Félreismert lángész</i>	1845. dec. 24.	dec. 31.	1846. jan. 20.	jan. 23.	febr. 16.
Szigligeti Ede: <i>Egy szekrény rejtelme</i>	1846. jan. 1.	jan. 11.	jan. 26.	jan. 30.	febr. 28.
Kocsi Horváth Zsigmond: <i>Zuelma</i>	1846. febr. 2.	febr. 20.	márc. 11.	márc. 20.	ápr. 13.

Látható, hogy nincs szabályosan ismétlődő ritmus, az is előfordul, hogy négy, sőt hét hónap is eltelik az elfogadás és a bemutató között, ha nem is ez az átlag.

A dráma-bíráló bizottság üléseinek nem volt előre meghatározott rendje, de a tagoknak a folyamatosan érkező művek miatt havonta többször is tanácskozniuk kellett.⁶¹ A bírálók a beérkezés sorrendjében kapták meg a műveket, ám mivel 1846 januárjában a bevett gyakorlat még az volt, hogy a darabokat az ülésen hangosan felolvasták, egy-egy alkalommal legfeljebb kettőre kerülhetett sor. Így előfordulhatott, hogy ha

⁶¹ A dráma-bíráló bizottság tagjai (1846. január végén például 16 fő volt) vetésforgószerűen váltották egymást, egy-egy műről 1841 júniusától 1846 januárja között hét, később öt tag döntött (SZALISZNYÓ, „Mint színi hatást...”, i. m., 258–260).

sok volt a bíráltnivaló, az egyszerre vagy közel egyszerre benyújtott színművekről különböző időpontokban született döntés. Az 1846. január 7-én tárgyalt *Tigris és hiéna* a *Félreismert lángész* után és az *Egy szekrény rejtelve* előtt érkezhetett, valamikor 1845. december 24. és 1846. január 1. között. Kerényi Ferenc úgy számolt, hogy a november végétől Szalkszentmártonban tartózkodó Petőfi 1846. január 2-án tért vissza egy rövid időre Pestre,⁶² ám ha ez így lett volna, akkor drámáját nem az *Egy szekrény rejtelve* előtt, január 7-én bírálják el. A táblázatban szereplő példák szerint a jóváhagyott darabokkal nem siettek a cenzorhoz, kizárólag *A rab* kapcsán történt meg, hogy a dráma bíráló bizottság döntésének és a darab könyvvizsgálói hivatalba kerülésének dátuma egybeesett. Más esetekben a két időpont között minimum 2–2,5 hét telt el, és mivel 1846. január második felében a cenzornak a Degré- és a Szigligeti-darab elbírálásához ennyi idő elegendő volt, feltételezhető, hogy a hatósági ellenőrzés az ezekkel közel egyidejűleg hozzákérülő *Tigris és hiéna* esetében sem nyúlt hosszabbra (bár azt nem tudjuk, hogy a cenzor szigorúan beérkezési sorrendben olvasta-e a műveket).⁶³ A darabok a cenzori engedély beérkezése után viszonylag gyorsan színre kerültek, noha elsőbbség minden esetben azoknak járt, amelyeket jutalomjátéknak választottak. A belső színházi törvénykönyvben színpadra állításuk idejét ekképp határozták meg: „Nagy új operák betanulására legfeljebb 6 hét, kisebbekére 3 hét, bohózatokéra 10 nap engedtetik.”⁶⁴ Konkrét példák alapján, a színészek szakmai mulasztásait (például próbákról való késés, távolmaradás), vétségeit rögzítő belső színházi törvényszéki jegyzőkönyvekből az látszik, hogy egy új prózai darab próbafolyamatára legfeljebb egy hetet szántak, bár voltak kirívó esetek is.⁶⁵

Szerző, cím	Cenzori engedély	Olvasó-próba	Emlék-próba	Főpróba	Bemutató
Kocsi Horváth Zsigmond: <i>Házi orvos</i>	1845. aug. 7.	júl. 29.		aug. 6. aug. 7.	aug. 7.
Szigligeti Ede: <i>A rab</i>	1845. máj. 21.		máj. 29.	jún. 5. júl. 6.	aug. 16.

⁶² KERÉNYI, i. m., 204.

⁶³ A *Tigris és hiéna* kétszer esett át cenzori vizsgálaton. Az előadásra szánt darabok szövegét az 1840-es évek közepén Palugyay Imre, a helytartótanács tollvivője cenzúrázta, míg a megjelentetésre szánt műveket Reseta János. A Resetához került kéziratos példány kinyomtatását, amelynek címlapját és az első tizenegy lapot Petőfi, a többi pedig egy idegen kéz írta, 1846. december 3-án hagyta jóvá a cenzor. A kézirat: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár, P. 52.

⁶⁴ A *Nemzeti Színház bővített törvénykönyve* 1842-től, Pesten, Beimel József betűivel, [1842], 12. (74. pont).

⁶⁵ A dátumokat a művészi és technikai személyzet szakmai mulasztásait, kihágásait rögzítő belső színházi törvényszék 1845. májusi, júniusi, júliusi és augusztusi üléseiről származó jegyzőkönyvekből vettem. Törvényszéki jegyzőkönyvek 1844–1845, OSZK SzT, Nemzeti Színház kötetes iratok, 664.

Szerző, cím	Cenzori engedély	Olvasó-próba	Emlék-próba	Főpróba	Bemutató
Kovács Pál: <i>A nyomor iskolája</i>	1845. jún. 27.		júl. 26.		júl. 28.
Szigligeti Ede: <i>Vándorszínészek</i>	1845. aug. 8.		aug. 13.	aug. 16.	aug. 16.

A *Háziorvos* próbáját valószínűleg azért kezdték el a cenzori engedély beérkezése előtt, mert a könyvvizsgáló több hónapot ült a szövegen. A *rab* esetében az elhúzódó bemutató a nyári szabadságokkal, a vezető színészek vidéki vendégfellépéseivel állhat összefüggésben. Ebben a népszínműben csupa olyan színész játszott (Szentpétery Zsigmond, Lendvay Márton, Egressy Gábor stb.), akik a nyarak egy részét Pesten kívül töltötték.

A táblázatokban szereplő adatok alapján az 1846. január 7-én színpadra ajánlott *Tigris és hiéna* bemutatója sorra kerülhetett volna márciusban (ahogy Petőfi számított rá), ám a színháztörténeti forrásokban ennek nincs nyoma. De ugyanígy nem támasztható alá az a Kerényi Ferenc általi feltételezés sem, hogy februárban már próbálták a darabot. Kerényi a próbát illetően talán Vahot Imre emlékiratára támaszkodott,⁶⁶ a februárt pedig valószínűleg a feltételezett márciusi bemutatótól visszszámolva határozta meg. Az emlékezés hitelessége azonban e szöveghely kapcsán erősen megkérdőjelezhető. Vahot állítása szerint ugyanis a Nemzeti Színház Petőfi költői hírneve miatt akarta színre vinni a drámát, illetve visszavételére egy próba során került sor:

„Tigris és hiéna” című történeti színműve nem egyéb, mint a francia regényes iskola sikertelen utánzása. Mint ismert költőnk művét akarták azt adni a nemzeti színpadon, de midőn próbát tartottak belőle, midőn a színészek bizarr szerepeik, párbeszédek fölött gúnyosan nevettek, Petőfi oly dühbe jött, hogy színműve kéziratát a sugó kezéből kikapta s azzal elrohant.⁶⁷

A dráma színházi történetében a január 7-i jóváhagyás után a következő biztos adat április 2., a visszavonásról szóló első hír. Az ekkoriban hetilapként működő *Pesti Divatlap* előző száma március 26-án jelent meg, ennek alapján feltételezhető, hogy

⁶⁶ Azt, hogy a *Tigris és hiéna* próbáira sor került-e februárban vagy márciusban, nagy valószínűséggel a színház belső törvényszéki jegyzőkönyveiből tudhatnánk meg, amelyekben rögzítették, ha a színészek késtek a különböző próbákról. Ez a forrástípus viszont az 1845-1846-os évadot illetően nem áll rendelkezésünkre.

⁶⁷ ВАНОТ Imre *Emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete*, kiad. ВАНОТ Gyula, Bp., 1880, 253. Havas Adolf nagyon szellemesen így kommentálta az emlékiratból idézett részletet: „hogya a próbák alkalmával a színészek is gúnyosan nevettek bizarr szerepeiken, dialogiaikon, – mint Vahot Imre beszéli (Emlékiratok, 253), – az könnyen meglehet; az is, hogy Petőfi e miatt dühösködött; csak azt nem vagyunk hajlandók elhinni, hogy dühében »színműve kéziratát a sugó kezéből kikapta s azzal elrohant«. Ez a szerzői furia, mely Petőfi nagyon is gyermekes színben tüntetné fel, csupán Vahot phantasiájának szüleménye.” Lásd: PETŐFI Sándor *Vegyes művei I. Drámák*, Bp., Athenaeum, 1895 (Petőfi Sándor Összes Művei, 4), 357.

a visszavétel a két dátum, március 26. és április 1. között történt meg. (Petőfi március 10-én tért vissza Szalkszentmártonból Pestre.) Ezzel számolva a Petőfi által jelzett, április 4-ére kitűzött bemutató esetén a próbafolyamat legfeljebb csak március második felében kezdődhetett, nem februárban. Az, hogy a darab színpadra állítása a visszavétel idején még nem fejeződött be, magyarázhatja a bútorjegyzék hiányát. Az ez idő tájt a bemutatóig eljutott darabok esetében szinte kivétel nélkül fennmaradt ez a forrástípus, amely lényegében a bemutatók sorrendjét követve folyamatosan íródott.⁶⁸

Összegzés

A *Legyen az ember drámairól!* című polemikus írás forrásértékének vizsgálata arra mutat, hogy a cikk alapján nem lehet rekonstruálni a *Tigris és hiéna* színházi előéletét. A vitacikk mint sajtóműfaj eleve a vélemény, nem pedig a tényfeltárás kategóriájába sorolható. Petőfi írása esetében a különböző színháztörténeti forrásokkal való szembesítés győzhet meg bennünket arról, hogy a színház műsor-összeállítási gyakorlatára vonatkozó bírálat inkább szubjektív meggyőződésen, mint objektív tényeken alapul. Ráadásul a cikkben megfogalmazottak nem tekinthetők egyéni álláspontnak, hiszen a vádak ismétlései azoknak az állításoknak, amelyek 1846. április első napjaiban a sajtóban megjelennek. Petőfi azt sugalmazza, hogy a Nemzeti Színházban egy mindig ugyanúgy, szabályosan ismétlődő gyakorlat zajlik: az új darabokat a drámapíráló bizottság megvitatja, és amelyeket színpadra állíthatónak ítél, azokat az elbírálás sorrendjében bérletszünetben bemutatják. Egy mindennapos előadástartásra berendezkedett intézmény esetében azonban illuzórikus ilyesfélét feltételezni, hiszen mint láttuk, egy darab színpadra kerülésének idejét számos tényező befolyásolta. A színház egyik fontos bevételi forrását, állandó közönségét adó bérletesek érdeklődését csak úgy lehetett fenntartani, ha újdonságokat is adtak bérletben. A műsorrend kialakítása során ugyanakkor kedvezni kellett az intézmény népszerűségéhez, országos ismertségéhez nagymértékben hozzájáruló vezető színészeknek, operaénekeseknek is. Ők jutalomjátékkal maguk választhattak darabot, és ezek az előadások mindig bérletszünetben mentek. A *Tigris és hiéna* senkinek sem esett a választása, ráadásul meglehetősen kedvezőtlen időpontban, az évad vége felé közeledve került be a repertoárba. Ilyenkor a színháznak egyre nagyobb szüksége volt a bérletszünetes előadásokból származó napi bevételekre, amit viszont csak népszerű vendégművészekkel vagy előre borítékolható sikert hozó darabokkal tudott biztosítani. A Petőfi-dráma bérletszünetes előadása ellen tehát több minden is szólt, ezek között csak egy a vitacikkben is felhánytorgatott és ténylegesen igaz tényező, hogy a híres zenészek vendégjátéka elvitt több bérletszünetes

⁶⁸ Ettől a rendszertől csak ritkán tértek el, például néha az operák esetében, amelyeknek a kiállításához több előkészületre volt szükség. Vö. Bútorok, kellékek és leltáraik 1844–1854, OSZK SzT, Nemzeti Színház kötetes iratok, 803. Az 1840-es évek közepéről fennmaradtak a jelmezjegyzékek is, ám mivel ezeket később fűzték egybe, és nem a bemutatók sorrendjében, hanem ábécérendben, a *Tigris és hiéna* esetében a hiánya nem releváns.

napot. A bérletes és bérletszünetes bemutatók számokban kifejezett, ellenőrizhető jövedelmezősége és a színészek ódzkodása attól, hogy jutalomjátékként történeti drámát válasszanak, egyaránt abba az irányba mutat, hogy nem biztos, hogy a *Tigris és hiéna* bérletszünetben sokkal magasabb bevételt hozott volna, mint ha bérletfolyamban adják. Ám annak, hogy egy darabot bérletszünetben vagy bérletfolyamban mutatnak be, az írói hírnév és presztízs szempontjából is lehetett komoly jelentősége, különösen a költőként már híres és elismert Petőfi esetében. A színház részéről nem történt méltánytalanság vele szemben, darabját úgy kezelték, mint bármelyik más kezdő magyar drámaíróét, miközben ő valószínűleg kiemelt figyelmet várt volna. A Nemzeti Színház nem reagált a vádakra, ami azt jelzi, hogy a *Legyen az ember drámaíró!* című felszólalást nem tekintette különleges jelentőségűnek az ellene irányuló sajtótámadások sorában.